

Рівненський державний гуманітарний університет

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 2

Рівне – 2013

ББК 88

П 86

УДК 316.627:159.9

Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. - Випуск 2 - Рівне: РДГУ, 2013 – 239 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Максименко Сергій Дмитрович академік-секретар відділення психології, вікової фізіології та дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім.

Г. С. Костюка

Ямницький Вадим Маркович - доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Юрченко Вікторія Миколаївна - доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Михальчук Наталія Олександрівна - доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету

Литвиненко Світлана Анатоліївна - доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко Оксана Борисівна - доктор педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Пасічник Ігор Демидович - доктор психологічних наук, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія»;

Вірна Жанна Петрівна - доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Гошовський Ярослав Олександрович - доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Воробйов Анатолій Миколайович кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету;

Поніманська Тамара Іллівна - кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету;

Корчакова Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (**відповідальний секретар**);

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 11 від 29 листопада 2013 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію **Серія КВ №18713-7513Р**

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет. e-mail: pavelkiv_rv@ukr.net

4. Березин Ф.Б. Психологическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф.Б. Березин. – JL: Наука, 1988. – 270 с.
5. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте / Лидия Ильинична Божович. – СПб.: Питер, 2009. – 398 с.
6. Гришина Н.В. Психологические проблемы восприятия ситуаций / Н.В.Гришина // Вестник СПб. ун-та. Серия: Философия. Политология. Социология. Психология. – 2001. – С. 94-103.

Резюме. В статье рассматриваются стратегии жизни личности в современных условиях индивидуализации общества. Анализируются позитивные и негативные изменения в обществе, которые вызываются процессом индивидуализации. В культурно-историческом аспекте определяется роль стрессового давления на личность в условиях глобальной информатизации. Проанализированы взгляды исследователей на проблему стратегий жизни личности и определение способов решения жизненных задач, что придаёт личности определённую направленность. Сделана попытка анализа уникального состояния индивидуализации в современном мире. Проанализированы стадии развития индивидуализации в современном обществе и её влияние на социальные отношения и стратегию жизни индивида в обществе. Доказано, что в процессе индивидуализации современного общества сфера занятости попадает в глобальный кризис, связанный с переходом от стандартизированной модели к модели индивидуализированной занятости. Проанализировано, что в процессе индивидуализации у социокультурном аспекте обновилась система социально-профессиональных ролей, увеличилась трудовая мобильность, появились маргинальные группы, активно формируется прослойка социально-исключённых. Определены последствия процесса индивидуализации современного общества, а именно ситуацию постоянного нахождения личности в ситуациях неопределённости и выбора, её жизненный путь интенсивно наполняется так называемыми специальными стрессовыми событиями.

Ключевые слова: индивидуализация, стресс, жизненные стратегии, жизненное пространство, информатизация.

Summary. Life strategies in modern condition of global individualization are reviewed in the article. Positive and negative changes in the society due to individualization processes are analyzed. The role of stress pressure on personality in the conditions of global informatization is defined in cultural and historical aspects. The theories of different researchers about the problem of personality's life strategies and the identification of the ways of solving life problems, which gives the individual a certain direction are analyzed. An attempt to analyze the unique status of individualization in the contemporary world is made. Developmental stages of individualization in modern society and its impact on social relations and life-strategy of the person in modern society are given. Proved that in the process of individualization of modern society the sphere of employment falls into a global crisis induced by the transition from a standardized model to individualized model of employment. The renewal of the professional roles system and the increase of labor mobility, appearance of marginal groups and the layer of socially excluded persons during the process of individualization in cultural aspect are analyzed. The consequences of the individualization process of modern society, namely the situations of permanent uncertainty and choice filled with so-called intensive special stressful events are defined.

Keywords: individualization, stress, life strategies, life stress, informatization.

УДК 159.22.73

Н.В.КОРЧАКОВА

СТРАТЕГІЯ ВДЯЧНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Резюме. Стаття присвячена обговоренню природи і функцій вдячності як соціально - психологічного феномену . Вдячність є дуже важливим явищем в житті сучасного суспільства та кожної окремо взятої людини. Негативний вплив соціально-економічних факторів на життя суспільства, посилення агресії, інформаційна перевантаженість, стреси, зниження рівня емпатії та задоволеності життям в цілому довгий час зосереджували увагу вчених саме на їх вивченні. Але з появою на початку 21 століття робіт, спрямованих на вивчення позитивних тенденцій у житті людини, вдячність стала одним з основних напрямків психологічних досліджень. На сучасному етапі аналіз даного феномена пов'язаний з вивченням його впливу на різні аспекти суспільного і особистого життя людини та індивідуальних відмінностей в його переживанні . Автором проаналізовано основні різновиди вдячності як феномену. Для виокремлення основних видів емоційних переживань використовують декілька критеріїв: способи вияву суб'єктивних станів адресат, характер переживань. Зокрема виокремлюють пряму та опосередковану вдячність, вербальну та невербальну, подяку реальному адресату чи вдячність вищим силам. Висвітлено зв'язок вдячності з просоціальною поведінкою та охарактеризовано основні наслідки зазначеного феномену. Зокрема, позитивний вплив на характер міжособистісних стосунків , створення комфортної психологічної атмосфери, посилення згуртованості групи покращення психосоматичних станів особистості, формування позитивних сценаріїв життєвої перспективи.

Ключові слова: вдячність, просоціальна поведінка, подяка.

Постановка проблеми. Важливим аспектом просоціальної взаємодії є характер ставлення людини до наданої допомоги. Як реагує людина на сприяння, що вона відчуває, як поводить себе у даних ситуаціях, які думки та прагнення народжуються у її душі? Ці питання є не менш важливими для психологічного аналізу ніж саме явище надання допомоги. Просоціальна поведінка завжди передбачає як мінімум двох учасників соціальної взаємодії. Тому з точки зору психологічного аналізу, важливими є не лише просоціальні прояви, але і реакція на них протилежної сторони. Надане сприяння, підтримка чи допомога можуть бути по-різному сприйняті реципієнтом. При цьому характер його поведінки матиме значущість не лише для нього, але і для його партнера. Просоціальна поведінка значною мірою зумовлена реакціями-відповідями. Теоретичний аналіз і життєві спостереження засвідчують, що реакції людей у даних ситуаціях є не лише досить різноманітними, але й можуть мати різну модальність: від переживання щирої, сердечної вдячності до повного заперечення чи ігнорування. Вони можуть виконувати як стимулюючу функцію, так і гальмівну. Невдячність, байдужість ведуть до потенційного зниження просоціальної активності.

Метою нашого повідомлення є обговорення сутності процесів реагування людини на запропоновану допомогу, а також теоретичний аналіз явища вдячності як елементу просоціальної поведінки.

У найзагальнішому вигляді можна виокремити три стратегії реагування особистості на допомогу – прийняття, ігнорування та відторгнення. Кожна з них має багато форм вияву та особливостей суб'єктивної детермінації та інтерпретації. Переважаючим типом реагування є прийняття допомоги. У його основі лежить суб'єктивна згода на певне зовнішнє втручання у життєвий світ людини та її життєдіяльність. Така згода в свою чергу породжує унікальний феномен, що має потужне емоційне забарвлення. Це явище отримало назву вдячності. В науковій літературі поряд з терміном вдячність застосовують поняття подяки, проте вони не є синонімами. Вдячність характеризує душевний стан людини, який виявляється у переживанні теплоти, визнання, радості, прагнення зробити щось приємне у відповідь, відчуттям певної незручності. Основою вдячності є емоційно-ціннісний контекст, у той час як подяка має більш виражену діяльну-поведінкову складову, починаючи від вербального позначення вдячності до виявів сприяння у відповідь на допомогу. Систематичне вивчення вдячності у психології започатковано приблизно з 2000 року. Довгий час увага психологів була більш прикута до негативних емоцій, ніж до позитивних явищ. З появою досліджень, спрямованих на вивчення позитивних тенденцій у життєдіяльності особистості [6], вдячність стала одним із основних фокусів психологічних досліджень [7]. Вивчення вдячності у психології була зосереджено на аналізі впливу даного феномену на різні аспекти соціального і особистісного життя людини та індивідуальних відмінностей у переживанні даного стану [7]. За своєю сутністю вдячність можна визначити як особливу емоцію чи психологічний стан особистості що ініціює соціально-психологічну реакцію людини на допомогу. Аналізуючи даний феномен, психологи, перш за все, зосереджують увагу на аналізі її сутності та значущості. При цьому обговорюються ідеї як її суспільної ролі, так і функцій у житті окремо взятої людини чи певної спільноти. Зазначене явища здатне гуманізувати соціальний простір, сприяти налагодженню міжособистісних зв'язків, формувати ситуацію психологічно комфортного співробітництва.

Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що вдячність є складним соціально-психологічним феноменом, тому при визначенні її сутності ми зустрічаємося з її віднесенням до різних структур психіки. Найчастіше дослідники визначають вдячність через категорію «емоція». Дане переживання вважають найбільш позитивним та приємним емоційним станом. У свою структуру вдячність включає гаму переживань, відчуттів, намірів. Важливим елементом даного емоційного конструкту є пробудження просоціальних намірів, виникнення внутрішньої готовності приймати ідеї іншого і бажати йому добра. Завдяки переживанню вдячності людина перестає концентруватися на собі, центр її уваги переноситься у найближчий соціальний простір. Вона виокремлює інших, помічає їх благодійні, альтруїстичні вчинки. Таким чином відбувається зміна особистісного світосприйняття. На власному життєвому досвіді людина переконується у наявності доброти у стосунках між людьми. Дещо інший аспект вдячності виокремлюється при її тлумаченні з точки зору оцінної категорії. Вдячність характеризується як оцінка чийось зусиль, здібностей, які спрямовані на вирішення певної проблемної ситуації чи покращення перебігу соціальної взаємодії. При категоризації поняття існують також спроби відносити дане явище до розряду важливих соціальних умінь. Почуття вдячності, на думку відомого німецького психоаналітика Мелані Кляйн [1], зароджується у ранньому дитинстві, коли немовля, отримуючи задоволення від годування, починає відчувати вдячність по відношенню до тих, хто надає йому такий дар. У своїй книзі «Заздрість і вдячність» вона зазначає, що ці перші відчуття неминуче призводять до розвитку здатності до співпереживання, а значить, до формування просоціальних почуттів, а також утримує від прояву таких негативних явищ, як заздрість і ревності.

Вдячність є складним та багатогранним явищем. Закономірно, що воно має багато різновидів. Для виокремлення основних видів емоційних переживань використовують декілька критеріїв: способи вияву суб'єктивних станів адресат, характер переживань. Зокрема виокремлюють пряму та опосередковану вдячність, вербальну та невербальну, подяку реальному адресату чи вдячність вищим силам. Особлива увага в наукових дослідженнях зосереджується на вивченні ритуальної (етикетної) та емоційної (особистісно-значущої) вдячності. Перший вид вдячності вивчається переважно у рамках лінгвістики. Цей підхід дозволяє проаналізувати основні форми вияву дискурсу вдячності, окреслити сфери застосування мовленнєвих конструктів, простежити соціокультурні традиції їх використання. Вдячність розглядається як контамінація позитивної раціональної оцінки ситуації і цілого комплексу позитивних емоцій: радості, захоплення, щастя.

Мовленнєвий жанр подяки співвідноситься з емотивними, оціночними і ритуальними жанрами. У ході дослідження здійснюється вивчення способів реконструкції когнітивної моделі подяки-сценарію, її застосуванні при інтерпретації мовленнєвих вислів які містять семантику подяки. У той же час варто зазначити, що ритуально-етикетна форма є важливим елементом ділового спілкування, тому закономірності її функціонування вимагають детального психологічного вивчення. Емоційна вдячність належить до сфери психологічної науки, оскільки вона розкриває глибини людської душі та загальні закономірності соціалізації особистості. Унікальним різновидом емоційної вдячності, її щедрим і душевним виявом є повага.

Як соціально-психологічне явище, вдячність виконує багато функцій, перш за все, через її вияв людина сигналізує партнерам про прийняття допомоги та її значущість для себе або ж засвідчує готовність прийняти її у майбутньому. З іншого боку, саме вдячність виступає основою формування нового ставлення до суб'єкта допомоги. У ставленні людини з'являється теплота, симпатія повага до іншого. Вдячність сприяє виникненню змін у системі стосунків. Вона є сприятливим фоном як для налагодження первинних зв'язків, так і підтримки чи корекції вже існуючих. Важливою функцією вдячності є її здатність стимулювати просоціальну поведінку, тобто виступати її мотиваційним джерелом. Отже, вдячність виконує у процесі соціальної взаємодії сигнальну, стимулюючу, корегуючу та мотивуючу функції. Аналізуючи суспільну значущість даного феномену, професор М.Маккалоу виокремлює три функції вдячності [7]. На його думку це почуття може виступати у якості «морального барометра» (людина по особливому сприймає Іншого у ролі благодійника), по-друге, вдячність є «моральним мотивом» (спонукуючи вдячних людей до вияву теплоти і визнання відносно благодійника); по-третє, вдячність виступає «моральним підкріпленням», тобто вона заохочує людину робити добрі справи у подальшому. Всі ці форми вдячності зміцнюють стосунки між людьми, оскільки беручи і віддаючи люди починають усвідомлювати, що потрібні один одному.

Вдячність позначається також на особистісній сутності людини, розвиваючи її ціннісно-духовну сферу. Саме вміння адекватно реагувати на соціальне сприяння є показником особистісного зростання людини. Як зазначає А. Маслоу, люди, що прагнуть до само актуалізації, вміють бути вдячними. Вони пам'ятають про блага, які дарують їм життя та соціальне оточення. Саме вдячність долі за можливість насолоджуватися благами життя - є гарантією того, що життя для них не втратить своєї цінності, привабливості та новизни. Як важливий елемент соціальної сутності людини, вміння прийняти допомогу сприяє покращенню загальної якості життя. Р. Емонс - один із провідних дослідників позитивної психології, зазначає, чим частіше ми дякуємо оточуючим, тим тепліше вони до нас ставляться, і у нас з'являються нові підстави для вдячності. В одному з його досліджень взяли участь люди, які пережили трансплантацію внутрішніх органів. Вчені розділили їх на дві групи: перші вели щоденник, де описували свої емоції, події та очікування, другі крім цього ще й зосереджували свою увагу на п'яти обставинах, за які вони могли б бути вдячні прожитому дню. Через три тижні учасники з першої групи відчували себе так само або дещо гірше, а всі, хто, навчався. На даний час Р.Емонсом проводиться довгостроковий дослідницький проект, спрямований на розкриття та поширення нових ідей щодо природи вдячності, її причин, потенційних наслідків для здоров'я людини і благополуччя. Дослідження спрямовується за двома напрямками: пошук шляхів розвитку вдячності у повсякденному житті та її вплив на благополуччя, і розробка методів оцінки індивідуальних відмінностей у схильності до вдячності. Важливим аспектом роботи є пошук шляхів розвитку вдячності у дітей. На даний час встановлено, що діти, які практикують прийоми вдячного мислення мають більш позитивне ставлення до школи та батьків.

Обговорюючи вплив вдячності на психіку та поведінку людини дослідники підкреслюють, що дана соціальна стратегія здатна видозмінювати характерологічні особливості людини. У низці сучасних досліджень зазначається, що люди, які висловлюють подяку, більш відкриті, сумлінні, конструктивні й менш тривожні. Дослідники говорять про зв'язок вдячності з позитивним станом людини і широким спектром адаптивних рис характеру, що сприяють розвитку і підтримці хороших взаємин: «Вдячні люди відрізняються меншою агресивністю, ворожістю, депресивністю та емоційною вразливістю. Вони частіше відчувають позитивні емоції. Подяка також корелює з особистісними характеристиками, які сприяють успішній взаємодії у соціумі і проявляються в емоційній теплоті, товарищескості, активному пошуку, довірі, альтруїзмі і співчутливості. Як зазначає Дж. Дарсі, вдячні люди більш відкриті у проявах власних почуттів, ідей і цінностей» [2]. Аналізуючи роль вдячності, психологи зосереджують увагу також на змінах у емоційних станах людини та її суб'єктивних відчуттях благополуччя. Аналіз даних закономірностей здійснювався вченими різних країн світу. Цікаві психологічні спостереження проводилися в Японії, Німеччині, Франції, США, Росії. Використовувалися різні моделі експериментів за участю респондентів різного віку. Спільною рисою проведених дослідів була актуалізація у свідомості людини почуття вдячності. Експерименти передбачали різноманітні письмові звіти про суб'єктивне сприйняття допомоги, написання листів-подяк, включення у дослідні ситуації та вирішення завдань гіпотетичного характеру. Значна кількість робіт присвячувалася вивченню вдячності як стратегії позитивного налаштування людини на сприйняття дійсності. Зокрема німецькі та американські вчені встановили, що для збереження емоційного благополуччя людині необхідно багато позитивних імпульсів. Відчуття щастя і благополуччя, викликане певними радісними подіями, досить швидко змінюються типовим настроєм, у той час як негативні переживання мають більш тривалу дію. Виконавши більше 30 тисяч зрізів емоційного самопочуття людей, та простеживши їх динаміку вчені з Вільного університету Берліна під керівництвом професора психології М. Гайда довели, що підйом настрою, викликаний позитивними переживаннями, є менш тривалий, ніж його спад через негативні переживання. Тому одним із важливих шляхів збереження позитивного самопочуття є обмін приємними емоціями у рамках соціальних контактів. Їх культивування є надзвичайно

ефективною стратегією, оскільки дозволяє не лише довготривало підтримувати почуття внутрішнього задоволення, але і робити відчуття благополуччя більш інтенсивним, причому мова йде не лише про власні стани, але й про самопочуття партнера, до якого людина відчуває вдячність. Подібні висновки можна знайти і у роботі Р.Еммонс та П. Уоткінса, [4,7].

Проведені експериментальні дослідження показали, що відчуття і вияв вдячності з часом призводить до зниження рівня стресу і депресії та підвищення суб'єктивного відчуття соціальної підтримки [2]. Автори наукової роботи закликають лікарів до використання вдячності у якості клінічного інструменту, прирівнюючи навички у сфері подяки до поведінкових навичок. Дослідження показують, що здатність бути вдячним, щиро переживати почуття, відіграє важливу роль у загальному психічному здоров'ї. Спостереження, проведені у 2012 році групою китайських учених, дозволило простежити зв'язок подяки та якості сну з симптомами тривожності і депресії. Вони виявили кореляцію між більш високим рівнем подяки і кращою якістю сну, меншою тривожністю та депресивністю. Дані цього дослідження знайшли своє продовження у роботі вчених з Університету Манчестера. За їх даними, хороший сон, у свою чергу, сприяє поліпшенню пам'яті, стабілізації ваги, зниження стресу, підвищенню креативності та уважності. Вміння сприймати підтримку і допомогу має позитивні наслідки у організації життєвого сценарію. Як зазначають науковці, підлітки, які щиро відчували вдячність у повсякденному житті, у майбутньому виявилися найбільш успішними, вони мали розвинені соціальні навички співробітництва, цілеспрямованості, поваги, наполегливості. Психологи вказують на те, що у сучасному динамічному житті молода людина не завжди задумується над тим, що отримує від батьків і друзів, але саме таке усвідомлення і веде до формування власної самості, розвитку ціннісної сфери, більш глибоких цілей і розуміння світу.

Важливим наслідком вдячності є зрушення, які виникають у системі міжособистісних зв'язків. Саме вдячність сприяє зміцненню стосунків, підвищує взаємну відповідальність. Вона сприяє покращенню задоволеності партнерами по взаємодії та сприяє появі взаємної відповідальності. У цілому вдячність сприяє формуванню більш позитивної атмосфери в колективі, зменшує рівень стресу, забезпечує формування ефективної команди, розвиває культуру взаємодопомоги, знижує рівень абсентеїзму, зміцнює фізичне здоров'я людей. Вдячні люди готові жертвувати особистими інтересами заради досягнення загального блага. Навіть при спілкуванні у групі незнайомих людей, не маючи перспективи взаємності, ті, хто відчував дане почуття, приймали рішення на благо всієї групи, навіть якщо вони йшли врозріз із особистими інтересами. Вдячність, як з'ясували дослідники, здійснює прямий і позитивний вплив на прийняття соціальних рішень [2]. Важливим висновком дослідників у сфері вивчення агресивності людини є ідея про те, що вдячні люди менш агресивні. В університеті Кентукі була проведена низка досліджень, що підтвердили гіпотезу, про позитивний вплив вдячності на зниження агресивності та покращення загального психічного благополуччя. «Вдячність є чимось більшим, ніж просто приємним почуттям, - стверджує автор даного дослідження - професор Н. ДеВолл [3].- Вона сприяє зниженню агресивності людей через посилення емпатії. Вдячні серця – ненасильницькі серця». Висновки Н. ДеВолл отримали широке визнання, запропоновані ним форми посилення вдячності заслуговують на увагу. Автор вважає, що написання листів-подяк, когнітивний аналіз прожитих подій сприяють розвитку емпатійності, просоціальності та зниження агресії.

Цікавою лінією аналізу вдячності є простеження її ролі у стимулюванні просоціальної поведінки. Альтруїзм має унікальну соціальну значущість, тому пошук шляхів активізації цієї стратегії відповідає пріоритетним лініям наукового пізнання. Необхідно відзначити, що інтенсифікація наукових досліджень за даним напрямом почала спостерігатися лише на початку ХХІ століття. Вчені спробували простежити, який вплив має вдячність на реципієнта допомоги. З цієї метою було змодельовано різноманітні експериментальні ситуації вияву просоціальної поведінки з наявністю елементів вдячності під час зворотного зв'язку чи без них. Як показали дослідження американських психологів А. Грант та Ф. Джіно бажання надавати допомогу значною мірою залежить від наявності позитивного підкріплення, навіть якщо воно матиме звичайну найпростішу форму словесної вдячності – «дякую». Дослідження передбачало надання допомоги незнайомому партнеру через електронну пошту. За умови отримання подяки більша половина (66 відсотків) учасників експерименту погодилися допомогти даній людині і наступного разу, у той час як люди, чий дії допомоги були емоційно проігноровані, при повторному зверненні виявили значно нижчу готовність до сприяння. У цьому випадку лише третина учасників дослідження погодилися надати допомогу. Таким чином нейтральна беземоційна реакція реципієнта привела до зменшення показника просоціальної активності у два рази. При поясненні причин даного явища психологи обговорювали дві ідеї: вплив вдячності на емоційне самопочуття людини, що надає допомогу, та підвищення її самооцінки [4]. У результаті проведеного аналізу було встановлено, що рівень просоціальної активності зумовлюється відчуттям соціальної значущості даної форми поведінки, усвідомленням суб'єктом своєї необхідності для іншого. Дані почуття допомагають людям здолати фактори, що заважають просоціальним проявам, зникає невпевненість у доречності даних форм поведінки, нівелюються сумніви щодо доцільності та необхідності допомоги. Таким чином, дослідження засвідчує, що вдячність має велике значення як для людини, що її відчуває, так і для того, хто її отримує. Даний вид ставлення – не лише вияв соціальної ввічливості, але і спосіб переконати інших у її необхідності та цінності. Отже вияв вдячності є шляхом стимулювання просоціальності.

На даний час у психології здійснюється інтенсивний пошук шляхів підвищення вдячності. Зокрема П. Уоткінс і його колеги запропонували ряд вправ, які стимулюють дане почуття: це спогади про людину, до якої відчуваєш дане почуття, написання листів-подяк, аналіз життєвих подій, доставка листа адресату [7]. Професор

психології Р. Еммонс виокремлює 10 порад для підвищення почуття вдячності. Протягом багатьох років досліджень він виявив, що люди, які регулярно практикують вдячність, менше скаржаться на хвороби, вказують на покращення загального добробуту та якості життя. Найбільш важливою пропозицією автора є ведення щоденника подяк, збереження у пам'яті життєвих ускладнень, при аналізі прожитого дня, використання візуальних нагадувань про події, виокремлення ситуацій, у яких можлива допомога і відповідно вдячність за неї [4].

Висновки. Таким чином, проведений теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що явище вдячності є важливим аспектом людського життя, що несе позитивне емоційне забарвлення та виконує цілу низку конструктивних функцій від налагодження та корекції системи стосунків до зниження рівня агресії та впливу на психосоматичні стани особистості. Саме тому вивчення феномену вдячності є сучасною перспективною лінією наукових досліджень, оскільки недостатньо вивченими залишаються ще багато його аспектів. Зокрема, мотиваційні, онтогенетичні, гендерні та інші. Для більшості людей перший крок у розвитку вдячності - це спогади про минулі ситуації, які пов'язані з переживанням даного почуття. Коли людина навчиться генерувати подяку за бажанням, вона навчиться входити у цей стан. Фактично у всіх наукових рекомендаціях звучить ідея розвитку позитивного сприйняття світу та витіснення негативних форм мислення у сприйнятті свого життя та взаємодії з людьми.

Список використаних джерел:

1. Кляйн М. Зависть и благодарность. Исследование бессознательных источников [Текст] / М. Кляйн ; пер с англ А. Ф. Ускова. - СПб: Б.С.К, 1997.- 96 с.
2. Наука благодарности [Електронний ресурс] / Darcy Jacobsen.- Режим доступу : <http://www.globoforce.com> .
3. DeWall, N. C. Gratitude as an Antidote to aggression [Електронний ресурс] / N.DeWall.- Режим доступу : <http://www.newswise.com/articles/gratitude-as-an-antidote-to-aggression>.
4. Emmons, R. Counting Blessings Versus Burdens : An Experimental Investigation of Gratitude and Subjective Well - being in Daily Life / R. Emmons, M. McCullough //Journal of Personality & Social Psychology .- 2003.- Vol . 84 №2.-P. 377-379
5. Grant, A. A little thanks goes a long way: Explaining why gratitude expressions motivate prosocial behavior. [Текст] / A. Grant, F. Gino //Journal of Personality and Social Psychology .- 2010.- Vol. 98.- № 6, P. 946–955.
6. Lindenberg, S. Prosocial Behavior, Solidarity, and Framing Processes [Текст] / S. Lindenberg //Solidarity and Prosocial Behavior An Integration of Sociological and Psychological Perspectives. — 2006. — P. 23—45.
7. McCullough, M. The grateful disposition: A conceptual and empirical topography. / M. McCullough, J. Tsang, R. Emmons, //Journal of Personality and Social Psychology. – 2002.- Vol. 82. - №1.- P. 112-127.
8. Watkins, P. Gratitude and happiness: Development of a measure of gratitude, and relationships with subjective well-being. / P. Watkins, K. Woodward, T. Stone, // Social Behavior and Personality. – 2003. – Vol. 31.- P. 431-452.

Резюме Стаття посвящена обговоренню природи і функцій благодарності як соціально-психологічного явлення. Благодарність являється очень важным явлением в жизни современного общества и каждого отдельно взятого человека. Негативное влияние современных социально-экономических факторов на жизнь общества, усиление агрессии, информационная перегруженность, стрессы, снижение уровня эмпатии и удовлетворенности жизнью в целом долгое время заостряли внимание ученых именно на их изучении. Но с появлением в начале 21 века исследований, направленных на изучение позитивных тенденций в жизни человека, благодарность стала одним из основных направлений психологических исследований. На современном этапе анализ данного феномена связан с изучением его влияния на различные аспекты общественной и личной жизни человека и индивидуальных различий в его переживании. Благодарность как особое состояние души, это стремление отблагодарить человека, предоставившего помощь, чтобы компенсировать его усилия и затраты, высказать уважение и восхищение. Как межличностное явление, благодарность выполняет много функций. Она способствует как установлению первоначальных контактов, так и поддержке или корректировке уже существующих. Важной особенностью благодарности является ее способность стимулировать просоциальное поведение, то есть служить его мотивационной основой. Таким образом, благодарность выполняет сигнальную, стимулирующую, мотивационную и корректирующую функции в рамках межличностных отношений. Особое внимание ученых уделяется изучению роли благодарности в жизни человека. Исследования показали, что благодарность имеет важное положительное влияние как на уровень психологического, так и физического благополучия, создает ощущение социального комфорта и счастья, обеспечивает положительную атмосферу социального взаимодействия. Учитывая значительную роль данного феномена в жизни человека и общества в целом, можно утверждать, что его изучение является новой перспективной сферой психологических исследований.

Ключевые слова: благодарность, отблагодарить, просоциальное поведение.

Summary. *Gratitude is a very important emotion in modern day society. Several world religions teach about the importance of gratitude. The systematic study of gratitude has begun approximately in 2000 year. Psychologists typically define gratitude as a positive emotion. But for a long time their attention was more focused on negative emotions than positive phenomenon. With the appearance of research aimed at studying positive trends in the humane life, gratitude has become a major focus of psychological research. Now scientists analyze the impact of this phenomenon on different aspects of social and personal life and individual differences in the experience of this condition. Gratitude as a special state of mind is the desire to thank benefactor, to compensate his efforts and costs, to show respect or admiration. As a response to human promotion, gratitude is a unique socio-psychological phenomenon. As interpersonal phenomenon, gratitude performs many functions. It contributes both to establish initial contacts and maintain or correct existing ones. An important feature of gratitude is its ability to stimulate prosocial behaviors and serve its motivating source. So that gratitude performs signal, stimulating, motivating and correcting functions inside human interpersonal connection. Particular attention of scientist is paid to the consequences of gratitude. Researches have found that gratitude has had important positive impact for the individual: The experience of gratitude can increase both psychological and physical well-being, creates a sense of social comfort and happiness, and provides a positive setting for social interaction. Gratitude may also affect the individual's causal attributions.*

Key words: *thanks, gratitude, prosocial behavior.*

УДК 159:81-253-057.875

О.С. КОЧУБЕЙ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ.

Резюме. *Статтю написано на основі глибокого вивчення механізмів формування іншомовної компетенції у студентів-філологів. У статті розкрито сутність та зміст поняття «компетентність» та схарактеризовано відповідні психологічні умови щодо готовності майбутніх спеціалістів до виконання професійної діяльності. У статті висвітлюється роль ключових компетенцій, загальних для всіх професій та спеціальностей, універсальних у різних ситуаціях. У статті проаналізовано проблему оволодіння іноземними мовами майбутніми фахівцями різних галузей професійного життя. У статті приділяється увага вдосконаленню методів та засобів навчання, розробці відповідних технологій навчання іноземних мов у різних академічних закладах. Статтю присвячено проблемам мовної особистості в лінгвістиці та використанню цих поглядів в практиці викладання іноземної мови. Риторика методики навчання обговорюється поєднано з формуванням лінгвістичних здібностей особистості. У статті доведено, що іншомовна компетентність студентів може аналізуватися як засіб можливого досягнення успіху у майбутній професійній діяльності і досягненні професійної компетентності. У зв'язку з цим у статті приділяється увага, зокрема, важливим психологічним основам навчання іноземних мов, а, відтак, навчання перекладу потребує вироблення чітких, ефективних механізмів та технологій формування професійної компетентності фахівців з перекладу.*

Ключові слова: *психологічні механізми, компетенція, компетентність, індивідуальність, особистість, професійне становлення, здібність.*

Постановка проблеми. Одним із центральних положень, визначених у Національній доктрині розвитку освіти в Україні в 21 столітті, є створення умов для підготовки вчителів, здатних практично втілювати нові прогресивні методики й технології навчання, інтегруючи всі етапи навчально-виховного процесу з кращими здобутками світової культури. Становлення нових соціально-економічних та політичних відносин в українському суспільстві зумовило необхідність перегляду вимог до організації та реалізації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі. Враховуючи спрямування нашого суспільства на відповідність до європейських стандартів освіти особливо гостро постає питання про оволодіння іноземними мовами майбутніми фахівцями різних галузей професійного життя. Одним із шляхів реалізації цього завдання є вдосконалення методів та засобів навчання, розробка відповідних технологій навчання іноземних мов у різних академічних закладах. У зв'язку з цим приділяється увага, зокрема, важливим психологічним основам навчання іноземних мов, а, відтак, навчання перекладу потребує вироблення чітких, ефективних механізмів та технологій формування професійної компетентності фахівців з перекладу.

Компетентність як психологічна ознака професіоналізму подається у наукових розробках Н.І.Пов'якель [13: 25]. У наукових дослідженнях С.Д.Максименка, Л.В.Долинської та ін. компетентність виступає адекватною орієнтацією людини в собі й психологічному потенціалі з метою реального і ефективного використання отриманих знань для розв'язання важливих для особистості проблем [7;4]. Компетентність у багатьох наукових працях представлена як сукупність трьох аспектів: смислового, який містить адекватність осмислення ситуації; проблемно-практичного, що забезпечує адекватність розпізнавання ситуації, адекватну постановку й ефективне виконання цілей, завдань; комунікативного, який фокусує увагу на адекватному мовленні у ситуаціях певного контексту та із врахуванням відповідних культурних зразків мовленнєвої взаємодії. Визначення компетентності як особливого типу організації предметно-специфічних знань, який дозволяє приймати ефективні рішення у відповідній галузі діяльності, дотримується М.О.Холодная [16: 369]. В зарубіжних джерелах зустрічається тлумачення компетентності як компетентностей взаємодії. Так, М.Аthay та J.Darley [1] під компетентностями взаємодії розуміють здатності створення нових зразків виконання ролі шляхом реконструювання знайомих, набутих на практиці прикладів, що дає змогу діяти в змінених ситуаціях взаємодії. Аналіз сучасної

З М І С Т

Передмова	3
Павелків Р.В. Феномен просоціальності як новий аспект психологічного аналізу.....	4
Гошовський Я.О. Просоціальні стратегії депривованої особистості у контексті її вітагенної активності.....	8
Коваленко А.Б. Проблеми сучасної сім'ї очима підлітка	12
Литвиненко С.А. Дитина і середовище: проблеми і суперечності соціалізації.....	16
Михальчук Н.О., Івашкевич Е.З. Концепція соціального інтелекту особистості	19
Петренко О.Б. Дефініція і сутність поняття “моральні гендерні стереотипи”.....	23
Ямницький В.М. Суб'єктність та чинники життєтворчої активності особистості.....	27
Андріяшина Н.В. Психологічна готовність до розвитку уваги учнів як соціалізація особистості майбутнього педагога	31
Атаманчук Н.М., Пасічніченко А.В. Аналіз наукових підходів до вивчення розвитку самооцінки дошкільника як основного компоненту в структурі самосвідомості.....	33
Безлюдна В.І. Особливості просоціального розвитку в епоху дитинства	36
Борейчук І.О. Структура образу «чужого» в студенському середовищі	40
Бубряк Т.Ю. Моделі логічних рівнів Роберта Ділтса у процесі становлення професійної самоідентичності майбутніх психологів.....	44
Бучко В.Б. Роль емоційного інтелекту у формуванні просоціальної поведінки	47
Главінська О.Д., Хупавцева Н.О. Становлення я-концепції в просторі професійного самовизначення молоді	52
Гошовська Д.Т. Моральна самооцінка як базовий компонент самоусвідомлення у процесі ревіталізації особистості.....	54
Демчук О.О., Артемова О.І. Структурні компоненти креативної компетентності майбутніх психологів	57
Джеджера К.В. Комунікативний досвід особистості як умова ефективного спілкування.....	59
Джеджера О.В. Емоції та емоційні переживання як предмет наукового дослідження: історичний аспект.....	63
Добровольський С. Життєтворчість як основа соціально-психологічного становлення особистості	67
Євдокимова Н.О., Лановенко І.І. Психологічні аспекти професійної соціалізації майбутніх юристів.....	72
Зінченко А.В. Життєстійкість як основа ефективної соціальної адаптації хворих на епілепсію	76
Козачук С.А., Портяна О.В. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми пізнавальної активності.....	79
Комар Т.В. Допомога іншим як психологічний засіб розвитку особистості	83
Корнієнко І.О. До проблеми індивідуалізації стратегій життя особистості.....	87
Корчакова Н.В. Стратегія вдячності як елемент просоціальної поведінки.....	90
Кривубей О.С. Особливості формування іншомовної компетенції студентів-філологів	95
Кривошишина О.А. Особливості взаємодії свідомого та несвідомого рівня психіки творчої особистості	98
Крюкова Л.В. Корекція емоційної сфери молодшого школяра як основного чинника адаптації у соціумі	102
Кулаков Р.С. Самооцінка та рівень домагань як психологічні детермінанти професійного самовизначення у ранньому юнацькому віці	105
Марциновський В.П., Куцоконь Л.П., Рудь О.Г., Гусаковська Т.М. Психофізіологічні та вікові особливості сприйняття часу та уваги дітей	109
Матласевич О.В. Психологічна профілактика адиктивної поведінки молоді в світлі християнського світогляду	112
Моїсєєва О.С. Психологічні чинники становлення професійної культури вчителя іноземної мови у процесі соціалізації	116
Набочук О.Ю. Теоретико-методологічний дискурс у проблему типів екологічної свідомості особистості	119
Назаревич В.В. Психологічні атрибути гандикапності в осіб із психофізіологічними потребами	123
Наконечна М.М. Просоціальна активність як чинник становлення внутрішнього світу людини	127
Никоненко Ю.П. Особливості морального розвитку та виховання дітей дошкільного віку.....	132
Ніколайчук Г.І., Ногачевська І.О. Роль особистісного та соціального досвіду в процесі розуміння літературних текстів.....	136
Павелків В.Р. Психологічний аналіз змісту та типології проблеми агресивності у психологічній науці	139
Папуча М.В. Шляхи подолання редуційних процесів у сучасній психології.....	143
Петренко В.Є. Психологічна корекція тривожності у старшокласників різних типів загальноосвітніх навчальних закладів	149
Поліщук В.М. Базовий симптомокомплекс кризи входження в дорослість	152
Поліщук С.А. Вплив процесів старіння на особливості реагування людини на стрес	155
Рудюк О.В. Проблеми професійної соціалізації безробітної молоді	158
Рудь Г.В. Психологічні особливості просоціальної поведінки підлітків	161
Созонюк О.С. Психологічний аналіз розвитку комунікативних здібностей у студентів - майбутніх педагогів.....	166
Співак Д.М. Теоретичні підходи до вивчення проблем моралі та моральної самосвідомості	170

Ставицька О.Г. Самопрезентації психолога як складова його професійного іміджу	174
Хоржевська І.М. Емпатійні прояви у дитини підліткового віку	179
Цуканова М.С. Уявлення сучасної молоді про нормативну та просоціальну поведінку: психологічний аналіз	182
Щербан Т.Д. Психологічно-емоційна стійкість вчителя як основа професійної компетентності	185
Яцюк Н.О. Концепція іншої людини як детермінанта просоціальної поведінки	189

Доробки молодих науковців

Васильченко А.В. Детермінанти виникнення та переживання заздрощів у юнацькому віці	193
Вознюк Ю.С. Становлення самоствердження особистості на різних вікових етапах	197
Воронова О.Ю. Емоційно-психологічний компонент професійного становлення майбутніх працівників дитячих навчальних закладів	200
Демянюк О.Б. Соціально-психологічний аналіз індивідуальних моделей світу студентів-психологів	204
Журавель А.В. Ресурси студентської інтервізійної групи у формуванні готовності майбутніх психологів освіти до здійснення ними професійної кар'єри як психолога-консультанта	209
Кириченко Н.А. Особливості формування цільових орієнтацій у життєвих проектах юнаків	213
Кулакова Л.М. Психологічні особливості розвитку почуття власної гідності у молодшому шкільному віці ...	216
Курдибаха О. М. Психологічні основи гендерної соціалізації підлітків	221
Лендел М.І. Проблеми етнічної толерантності у психології	224
Мельник І.Я. Емоційно-оцінний компонент просоціальної поведінки у молодшому шкільному віці	226
Новік Л.О. Імідж як один з механізмів соціалізації особистості	229
Покотило Г.О. Недоліки соціалізації як чинники формування девіантної поведінки підлітків	232
Відомості про авторів	236

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 2

Заснований у 2013 р.

Редактор збірника **Павелків Р.В.**
Відповідальний за підготовку збірника до видання **Безлюдна В.І.**
Технічний редактор **Суходольський В.І.**
Комп'ютерна верстка **Осипчук О.П.**

Здано до набору 02.12.2013 р. Підписано до друку 06.12.2013 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 29,14. Замовлення № [REDACTED] Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра вікової та педагогічної психології
(к. 325, тел. 63-44-92)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 2. – Рівне:
РДГУ, 2013. – 239 с.**

ISBN 966—7281 —07—8.

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної науки.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 316.627:159.9

ББК 88